

О МАТЕРИЈАЛУ ОЛАФА БРОКА У МОНОГРАФИЈИ ДИЈАЛЕКТИ НАЈЈУЖНИЈЕ СРБИЈЕ КАО ОСНОВИ ЗА ДОНОШЕЊЕ ЗАКЉУЧАКА

Аутентична и валидна грађа представља основу за доношење исправних закључака о народним говорима. О томе је међу првима писао Александар Белић. Те податке налазимо и у Белићевом осврту на монографију Олафа Брока о српским народним говорима *Дијалекти најјужније Србије*. Истичући врлине норвешког лингвисте, Белић износи и замерке његовој књизи, а у такве, између осталог, сврстава закључке које је доносио на основу података из народних умотворина, који могу бити спорни. У овоме раду покушаћу да на примеру једне народне приче о вуку и лисици из Брочеве књиге покажем у којој мери је Белић у праву, тј. да ли је (не)оправдано служити се оваквим подацима.

Кључне речи: Белић, Брок, прича, језичке појаве

1. Увод

Норвешки лингвиста Олаф Брок може се сматрати зачетником српске дијалектологије, будући да је његова монографија *Дијалекти најјужније Србије* прво обимно дело о српским народним говорима. Монографија је настала на материјалу који је Брок сакупио на терену и штампана је на немачком језику у Бечу 1903. године.

Млади норвешки лингвиста је пре тога боравио у Русији, учећи руски језик и посебно се интересујући за језике у контакту. До доласка у Србију доказао се као врстан фонетичар, о чему сведочи његов рад *Оглед о физиологији словенских речи (Очерк физиологии славянской речи)* написан за Енциклопедију словенске филологије, који је потом прештампан у преводу на немачки под насловом *Slavische Phonetik*.

Брок се прихватио задатка који му је поверила Аустријска комисија за Балкан да теренски истражи и опише граничне говоре југа Србије, јер „изгледа да су се у том тренутку поклопили интереси младог Норвежанина и Балканске комисије“ (МАРКОВИЋ 2015: 105). У ту сврху он је обишао ове крајеве у периоду између 1899. и 1902. године, разговарао са

¹ jordana.markovic@filfak.ni.ac.rs

људима, забележио оно што је чуо и потом добијени материјал обрадио и систематизовао, уобличивши га у монографију.

Готово у исто време² ове крајеве је обилазио и истраживао и Александар Белић и убрзо после Брока 1905. објавио своју монографију *Дијалекти источне и јужне Србије*. По Белићевом тврђењу, у време када је из штампе изашла Брокова књига, знатан део његове књиге већ је био спреман за штампу (БЕЛИЋ 1905: ХС).

Белић се на Брокову књигу осврнуо и у *Дијалектима* (БЕЛИЋ 1905) и у раду *О дијалекатском материјалу О. Брока у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (БЕЛИЋ 1911). Он је „истакао да се у нечему њихови ставови поклапају, а да се у понечем не слажу“ (МАРКОВИЋ 2015: 107).

Основна Белићева похвала била је да Брок има истанчано и врло извежбано ухо³, а замерка је била избор информатора (народни посланик, општински писар, Мита бунарџија), као и грађа која је настала као одговор на постављено питање и грађа из народних умотворина⁴.

Не могу се оспорити ни Белићеве похвале ни његове примедбе. У овоме осврту ја ћу покушати да покажем да у Броковој грађи има народних умотворина које потврђују први, а готово противурече другом Белићевом ставу. У ту сврху послужићу се руском народном причом о вуку и лисици са 245. и 246. стране Брокове монографије. Ту причу Брок је забележио у мом селу (Велики Крчимир⁵) пре више од 120 година, али ту причу су нама у детињству често причале наше деке, па и очеви⁶.

Идеја да одаберем баш тај детаљ, између осталог, јесте у чињеници да сви ми старији ту причу знамо, а већ они млађе и средње генерације за њу нису чули.

У својој монографији Брок има више варијаната ове приче – из разних пунктова, па ћу се ја држати само оне из мог села. Штета је што Брок, према сопственом признању, није забележио име информатора од којег је причу чуо⁷.

² Белић каже да је у овим крајевима боравио ради прикупљања материјала од 1901. до 1903. године (БЕЛИЋ 1905: ХХХ).

³ О Броку као врсном фонетичару говорили су и други лингвисти. Тако Милош Московљевић у некрологу поводом Брокове смрти каже да је имао „добар слух, поуздано бележење и студиозну обраду“ (МОСКОВЉЕВИЋ 1961: 122).

⁴ Белић каже: „Путем питања и бележења народних умотворина обично се не постижу резултати, које бисмо желели постићи у таквим случајевима“ (1905: ХХХИВ) и опширно образлаже разлоге за такав став.

⁵ Истина, Брок га именује као Крчимир, мада постоје два села – Велики Крчимир и Мали Крчимир.

⁶ Баке и мајке су увек биле презаузете кућним пословима, па је тај задатак падао на мушке чланове породице.

⁷ Он наводи имена информатора из Горњег Власа и Доњег Душника, али каже да је пропустио да забележи имена информатора из Великог Боњинца и Крчмира (стр. 242).

Велики Крчимир је заплањско село, те се грађа из тог села налази у оквиру описа говора Заплања (БЕЛИЋ 1905; МАРКОВИЋ 2000), а кратак опис језичких одлика овога села доноси рад *Основне одлике говора Великог Крчмира* (МАРКОВИЋ 2003)⁸. Подаци из ових описа послужиле су ради провере и компарације и грађе и закључака до којих се долази на основу језичких елемената из приче коју је Брок забележио⁹.

Основне одлике говора овог села представљају особине карактеристичне за говор призренско-тимочке области – и иновације и архаизми¹⁰. „Већином својих одлика овај говор припада заплањском говору“ (МАРКОВИЋ 2003: 349). У особине које представљају специфичност говора овог села спадају: дублетна појава африката *ч* и *џ* уместо старих група **tj*, **dj*, акценат на енклитици типа *не б'и дошла* и „бројни облици датива једине и мање бројни датива множине“ (МАРКОВИЋ 2003: 350).

2. Анализа грађе

Чини се да је могуће елементе народног говора из ове приче класификовати на два основна дела – оне који иду у прилог Белићевој тврдњи и оне који демантују Белићев став.

1. Белић сматра да народне умотворине нису добар материјал за проучавање народног говора и апсолутно је у праву зато што се такве приче преносе с једног краја на други при чему често задржавају обележја говора одакле долазе. У прилог овој тврдњи иде више елемената.

Ова прича почиње речима *једън рибар ишъл*¹¹, дакле ликом рибара у крају где рибара није било¹².

Брок је ову причу забележио верно. Готово да нема шта да му се приговори. Тако је ту причу причао и мој отац много година касније. Међутим, и код Брока, и у причи мога оца, говори се о вуку – лисица га оловљава са *кумавујо*, а чињеница је да се у том крају ова животиња

⁸ Белић је приметио да се говор овога села налази на граници између тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског (1905: XLVIII).

⁹ Из овог села, као и друга варијанта из Заплања, са 246. стране, прича је остала без наслова, али на 210. страни, где је прича забележена у Кривој Феји, стоји наслов *Од-вука* (О вуку).

¹⁰ Више података о овоме може се наћи у БОГДАНОВИЋ, МАРКОВИЋ 2000: 147–152.

¹¹ У Броковој књизи примери су писани латиницом, те ће овде писање примера бити прилагођено. Брок редовно бележи акценат речи, али у овоме раду акценат ће бити обележаван само у случају када је његово означавање релевантно за појаву о којој се говори.

¹² На истом месту (стр. 246) у истоветној причи из Горњег Власа и Доњег Душника стоји: *а рабаџија иде путем*, а у причи из Криве Феје, на 210. страни, ради се о дрвару (*о-туде-[j]е ишъл једън дрвар*).

именује као *курјак*, што примећује и Брок¹³. То је још један податак који иде у прилог Белићевој тези.

У овој причи јавља се лексема *уце* (*тџ-ме-сџ уце боли*) за коју Брок нуди појашњење у фусноти *грђе, више*. Са овом речју ја се до сада никада нисам срела и била сам спремна да тврдим да је то нешто лоше регистровано. Међутим, претрагом по дијалекатским речницима дознала сам да је Брок одлично чуо. У лику *уце* ову реч забележио је Јакша Динић у *Тимочком дијалекатском речнику*, а у лику *уци* Драгољуб Златковић у *Речнику пиротског говора*. Ја сам се потом интересовала код старијих и оних који добро знају говор овога села и никоме није позната таква реч. То никако не значи да треба сумњати у Броково бележење – он је то сигурно чуо. У вези с тим се сада може поставити више питања – ко је информатор од кога је то забележио, одакле је тај облик доспео и да ли то иде у прилог Белићевој тврдњи о неподобности оваквог материјала под претпоставком да је облик унесен са стране. Чињеница је да у овом тренутку није могуће дати ни приближан одговор на ова питања.

Иако готово све остало у овој причи одражава аутентични народни говор овога села, још је неколико спорних примера, мада се не може искључити могућност да их је баш тако употребио информатор.

У примеру *па че (ће) ти си рибе наватају на-реп* – уместо овога *си* треба да стоји *се* (*па че (ће) ти се рибе наватају на-реп*), јер једино тако овај исказ има адекватно значење. То може бити грешка у говорењу (или штампи) или је реч о редукованом вокалу за који се Броку учинило да чује *и*.

Пример *исекне* вероватно би требало раставити: *вук-се-уплаши и секне реп, па му се реп откине*, иако Брок нуди и објашњење овог облика тврдећи да је настало од *ис-секне*, што је мало вероватно. У прилог мојој тврдњи иде глагол *секне се* из *Тимочког дијалекатског речника* Јакше Динића са значењем ‘тргне се, сецне се’, мада заправо овакав глагол (*секнути*) налазимо и у *Речнику српског језика*, са значењем ‘нагло повући, тргнути’, што је и значење овог глагола у посматраном контексту.

Стварајући акценатске целине, Брок раставља неке речи у оквиру те целине: *не-мој-ме кумавујо, зџ-што ме на́кара*, мада за то нема разлога и вероватно је Белић у праву тврдећи да су то „нетачно подељене речи“ (БЕЛИЋ 1911: 82).

Неке облике, опет из прозодијских разлога, пише заједно иако су у питању две речи: *крошитџк* (у напмени наводи да је ту било *кроз¹⁴*), *кумавујо, кумалијо*. Ове две последње су примери са атонацијом одредбе (*кума*).

Појава губитка акцента позната је српским народним говорима (МАРКОВИЋ 2000: 105; ЈОВИЋ 1968: 36; ИВИЋ, БОШЊАКОВИЋ,

¹³ На стр. 66 у напмени бр. 1 Брок доноси податак који је вероватно дао информатор да је уместо лексеме *вук* „по сгашњењу“ *курјак*.

¹⁴ У напмени бр. 13. на 246. страни стоји *кроз*, али на 47. страни о томе говори опширније.

ДРАГИН 1994: 75–77). Душан Јовић појаву везује за губитак деклинације првог дела (ЈОВИЋ 1968: 36). Као примери којима се ова појава документује обично су именице „које иду уз лична имена у функцији података о сродству, занимању или титули“ (МАРКОВИЋ 2000: 105), затим придев *свети* у сталној синтагми уз властито име, као и бројеви, именица *дан* када се нађе на другом месту у синтагми (*Пејчин дан*) и неки глаголи употребљени као поштапалица. Овакви примери (*кумавујо* и *кумалџо*) изостали су вероватно зато што у датом тренутку нису били својство језика свакодневне комуникације.

Брок на 211. страни, где се налази прича из Криве Феје, овај облик бележи са цртицом, дакле растављено: *кума-вујо*, при чему ваља додати да је у овоме примеру акценат обележен на обема речима, а у претходном само на речи *вујо*.

2. Бројни су примери из ове приче којима се аргументују језичке појаве типичне за говор овога села.

Велики је број добро забележених примера са полугласником: *огъњ*, *тънка*, *једън*, *ишъл*, *замрзъл*, *лъко*, *къд*, *тъг* и други. Примери са очуваном полугласником регистровани су говору овога села и у новије време (МАРКОВИЋ 2003: 344) и могу стајати на акцентованом или неакцентованом слогу, како показује и Брокова грађа из ове приче.

Доста је и облика са полугласником на месту *а*: *съкри*, *ајд идемо дъ-прерипујемо онија огъњ* (али: *тъг отиду да га прерипују*), *а вук дъ-се-учини (направи) вредън*, *дъ-се-провукујем*, *зъ-што ме накара*, тј. са редукцијом вокала¹⁵.

Примери типа *онија* (*онија огъњ*), сведоче о преласку *ь>и* испред сонанта *ј* (МАРКОВИЋ 2000: 32).

Брок има лепе примере за вокално *р* – *изврљала*, *грваљај се*, *почне грваља*, *и-съв-се вук опрли*, *замрзъл*, а ту је и облик са девокализацијом вокалног *р* *омартвила*, за који у напмени каже да се у северном Запаљу користи лик *умрт-*. Примери са слоготворним *р* фреквентни су у овоме говору јер се јављају и у стандардним и у нестандартним лексемама (МАРКОВИЋ 2003: 346).

Финално *-л* је очувано: *почел*, *врнул*, *ишъл* итд. и то представља битну одлику говора и овога села и овога краја (МАРКОВИЋ 2000: 81–83).

Чува се група *-јд-* у композитима од *ити*: *он-ју најде на вој рекне*, *најде на пут лисицу*. Ово је особина карактеристична за сврљишко-заплањске и тимочко-лужничке говоре (БОГДАНОВИЋ, МАРКОВИЋ 2000: 65–66, 157, 158).

Губљење гласа *х* види се у иницијалној позицији у примерима *ајде да ми кажеш*, *ајде ти напред*, *ајдмо* и у финалној у облику заменице *и* (*ја-*

¹⁵ О овоме говори Белић анализирајући Брокову грађу, напомињући да се то дешава у енклитикама, проклитикама и ненаглашеним слоговима (БЕЛИЋ 2011: 18).

сам-и наватала). Овај глас се у говор В. Крчимира „губи из свих позиција“ (МАРКОВИЋ 2003: 346), али позната је и појава хијатских гласова *ј* и *в*, који се јављају по испадању *х* (*бује, леја, суво*), као и облици са супституентом *к* (*кодник*), за шта у овој причи није било грађе.

У вези са сугласничком групом *хв* (*хв > в*) су примери *да вата рибе, наватала, да-и-ја-наватам, наватају на-реп*. Особина је позната говору овога села (МАРКОВИЋ 2003: 346), али и осталим српским народним говорима (БОГДАНОВИЋ, МАРКОВИЋ 2000: 51–54)

Код примера са губљењем *ј* у облику помоћног глагола *је* Брок исправно закључује да овај облик тежи да се уопшти са ликом без *ј*- (*е*), а као пример нестабилне артикулације овога гласа може послужити облик *они[j]ја*.

У вези са артикулацијом гласова *ћ* (*ћ*) Брок у овоме селу има материјал и за *ћ* (*ћ*) и за *ч* (*и*), што одговара стварном стању: *ја чу те излечим, па че (ће) ти си рибе наватају*, али: *ја-ћу-ти реп наставим, па ће се излечиши, ськ-ћу-те удавим*¹⁶, *па-ћу-ти од-њега направим реп*.

Карактеристика говора овога села је појава дублетних облика са африкатама. То је резултат близине тимочко-лужничког¹⁷. Примери из приче потврђују да је Брок тај детаљ регистровао и пре Белића, а сведочанство о томе да та особина опстаје јесу примери из новијег периода (МАРКОВИЋ 2003: 347). Житељи овога села су свесни да њихови суседи говоре „*оче, нече*“¹⁸ и убеђени су да они тако не говоре.

Грађа коју је Брок забележио доноси двојаке облике овог глагола – са *ч* и са *ћ* (*ја чу те излечим, па ће се излечиш*). Ликови овог глагола са *ч* познати су говору овога села у 2. лицу једнине презента (*оч ли ти; неч ми помогнеш*). Заправо, „форме ових глагола преовлађују са *ч*“ (МАРКОВИЋ 2003: 347), међутим та појава се у овом случају тумачи као „резултат асимилације“¹⁹ и позната је и другим народним говорима. Брокови примери са *ч* потврђују закључак настао на грађи из новијег периода „да се никада неће чути *оће* или која друга пуна форма овог глагола са *ч*“ (МАРКОВИЋ 2000: 77).

Појава облика са *ч:ћ*, очигледно, није непозната ни после сто година.

Обезвучавања финалних консонаната у сантхију Брок аргументује следећим примерима: *кът се врнул, вук пот-коло, нис-пут, ськ-ћу*, али: *кѣд-је-ишѣл, под-воденично коло*²⁰ итд. Истина, Брок има и пример *тѣг је-бил*

¹⁶ Код овог примера у напмени (бр. 7) стоји да поред *ћу* може бити и *чу*, као што је у претходном примеру *че-ће*.

¹⁷ Суседно село Штрбовац припада тимочко-лужничком говору.

¹⁸ Тако у њиховом виђењу изгледа тимочко-лужнички говор. Дакле, нема свести о томе да су примери *порцавело, плечке, кночи* и сл. из њиховог говора (МАРКОВИЋ 2003: 347) заправо баш елементи те језичке особине.

¹⁹ То би био следећи процес: *оћеи > оћ*и > оћи > оч*.

²⁰ У анализи Броковог материјала Белић се, између осталог, позива и на примере из Крчимира: *пот-коло, кѣт се, ськ-ћу*, али и: *сьг-ћу* (БЕЛИЋ 1911: 32).

мрас у коме нема видљивих разлога за ову појаву, али не може се сумњати у то да је баш тако изговорио информатор.

У говору Заплања регистрована је појава асимилације по звучности у сантхију, но она подразумева и десоноризацију и соноризацију (МАРКОВИЋ 2000: 95–96). То што таквих примера нема у овој причи, последица је избора лексике и не значи да те појаве нема.

Губљење сугласника поткрепљено је примерима: *крошипџк* (кроз (-с) *шипџк*), *исеко* (*ис-секо*), мада је овај последњи вероватно погрешно протумачен²¹. Истина, код Брока је ова појава означена као појава у оквиру једне лексеме (или је барем тако записано), али та се појава везује за сантхи и широко је распрострањена (МАРКОВИЋ 2000: 94–95).

Леп пример уметања сугласника, који се може подвести под народно етимологисање, представља облик у *пуклотине*²².

Чување групе *дн* аргументују примери: *па вој украдне једно повесмо, а ти украдни једно повесмо*. У овом облику овај глагол је уобичајен на простору Заплања (МАРКОВИЋ 2000: 94).

Као потврду за хаплогизију налазимо пример *ајд-идемо*. Примери из Заплања потврђују постојање ове појаве (*д-идем* тамо), с тим што се отишло и даље, па је *ајд-идемо* прешло у *ај-диммо* (МАРКОВИЋ 2000: 48, 95).

Облике са партикулама аргументују примери: *онија огњ, кроз они[j] а шипџк, у туј плеву; он туј и-остане*. У прва два примера имамо партикулу *-ја* у номинативу једнине показне заменице у м. роду, у примеру *туј* (*туј плеву*) реч је о акузативу једнине показне заменице у ж. роду, док пример *туј* (*он туј и-остане*) документује ову појаву код прилога.

Говор овог села, па и ширег простора, карактерише упрошћени деклинациони систем, уз чување номинатива (и вокатива), а функцију свих осталих падежа обавља један облик – општи падеж.

Облици аналитизма у деклинацији су чести и у посматраној грађи: *најде на пут лисицу, најде лисицу у шуму, па-на-вука настави реп, па отиде куде-једну бабу, па га одведе куде-једну јечмену плеву* итд. Јавили су се и облици вокатива: *воденичаре, кумавујо, кумалијо*.

У овоме селу очувани су облици датива намене и посесивности, обично од именица за жива бића, у једнини чешће, у множини ређе (МАРКОВИЋ 2003: 348). Брок у напомени бр. 8 са 246. стране каже да се „поред *на вука* јавља и *вуку*“, али он то тумачи утицајем школе²³.

²¹ Могуће је да се Брок у овом тумачењу повео за примерима *исеко* са 47. и *исечи* са 173. стране.

²² Уметање сугласника је могуће на почетку или у средини речи (МАРКОВИЋ 2000: 94).

²³ О овоме Брок опширније расправља на 67. страни, и каже да облик датива типа *вуку* користе млађи. Поред овог примера наводи и пример *овчару у-уста*, за који тврди да га користе и старији. У тврдњу да је облик унесен са стране не уклапа му се акценат, али мисли да је настао према облику *овчара*.

Због тематике приче и чињенице да већи део представља дијалог између лисице и вука, бројни су облици личних заменица. Наравно, из истих разлога регистровани су само облици у једнини:

1. лице: *ја-сџм-и наватала, да- и-ја наватам, па-ћу-ја тџ; не-мој-ме, кумавујо, зџ-што-ме накара, тџ-ме-сџг-уџе боли; да-ми кажеш; баба-ће да-потрчи по мене;*
2. лице: *ајде ти напред; сџк-ћу-те удавим, ја-чу-те излечим; па че (ће) ти си рибе наватају, ја-ћу-ти реп наставим;*
3. лице:

мушки род: *он ју узне, он-ју најде, он-вој рекне, он тури реп, он најде лисицу, он прерипи, он привика; од-њега направим; да-га-прерипују, па га одведе, она-га одведе; и рекне-му, па-му-се-реп откине, она-му рекне, па му рекне, па-му-се-повесмо запали, она-му-рекле, па-му-осиљ улезне; и њему-се реп замрзъл;*

женски род: *она му рекне, она-га одведе, па-се-она сџкри; вук вој потражи, он-вој-рекле, па-вој-украдне, па-вој-рекле, и рекне вој;*

заменица за свако лице има доста потврда: *кџт се врнул, па-се-скинула, њему-се-реп замрзъл, грваљај-се, па-ће-се-излечиш, он-се почне грваља* итд.

Мали је број показних заменица: *онија огџњ, онуј бабу, у-туј плеву.*

Придеви нису чести: *под воденично коло, јечмену плеву, лисица тџнка.*

Бројеви су готово изостали у овој грађи. Једино се јавио број *један* (*украдни једно повесмо*), а више пута овај број је употребљен у значењу „неки“: *једџн рибар ишиљ, куде-једну бабу, куде-једну јечмену плеву.*

Посматрана грађа потврђује губитак инфинитива из глаголског система. Облици фитура показују да се у служби инфинитива налази облик презента или конструкција *да + презент*. У грађи се налазе потврде за следеће глаголске облике:

презент: *да-и-ја наватам, ајде да-ми-кажеш, он ју узне и тури у кола, вук вој потражи рибе, она му-рекле, ајд-идемо, он-ју најде, дџ-прерипујемо, дџ-се-провукујемо, куде влачи²⁴ кучина* итд.

аорист: *па отиде куде једну бабу, она се сџкри²⁵ у-шуму,*

императив: *грваљај се, а-ти украдни;*

футур: *сџк ћу те удавим, ја-ћу-ти реп наставим, ја-чу-те излечим,*

²⁴ Белић у анализи Брокове грађе овај пример са 246. стране наводи у облику *влаче (видиш ли онуј бабу куде влаче кучина)* и дискутује да ли је овде *е* уместо *и* или је ово облик од глагола *влака*. То ме је обавезало да проверим како стоји у Броковој књизи и испоставило се да је то облик *влачи*, па је нејасно како се Белићу поткрала таква грешка.

²⁵ Белић долази до закључка да се у аористу код сложених глагола акценат преноси, што код Брока није увек случај. Тако се овај глагол *сџкри* у причи из Крчимира јавља са очекивано пренесеним акцентом, а из неких других пунктова (Крива Феја) акценат је на последњем слогу (*сџкри*), што Белић сматра погрешним (БЕЛИЋ 1911: 69). јер је сам Белић у Кривој Феји забележио истоветан пример са акцентом на првоме слогу.

па-ће-се-излѣчиши, па-ћу-ја-тъг дь-се-провукјуѣм, ја-ћу да-идѣм, па-ћу да-зајурим кокошке, баба-ће да-потрчи, па-ћу-ти од-њѣга направим реп;

перфекат: *тъг је-бил мрас, кьд-је ишъл нис-пут, куде су овчари наклали;*

плусквамперфекат: *а лисица била побегла, лисицу која се била омартвила.*

Можда се може довести у питање акценат неких глаголских облика јер од акцента зависи хоће ли бити презент или аорист. Тако у примерима: *па отидѣ куде једну бабу па вој украдне, па на вука настѣви реп; кьд она отидѣ куде вука, вук вој потражи рибе; тъг лисица привика; па се она ськри у шуму, вук се уплаши, исѣкне реп* итд., према акценту у аористу су једино облици *отидѣ* и *ськри*, остали су облици презента.

На сумњу наводи чињеница да се у истој реченици налазе облици у аористу и презенту, а чини се логичнијим да нарација тече у једном облику и то је обично аорист. Отуда би логичније било: *кьд она отидѣ куде вука, вук вој потражи рибе; тъг лисица привика*, али једнако је могуће и у облику који доноси Брок, што значи у комбинацији аорист–презент.

Од непроменљивих речи има примера за:

прилоге: *зь-што-ме накара, кьд она отиде, кьт се врнул, како се почел провукује, куде су овчари наклали, куде влачи, ајде ти напред, сьг ћу-те-удавим, ть ме сьг уце боли, тъг лисица привика, па-ћу-ја тъг, он туј и остал;*

предлоге: *из лов, ис кола, кроз онија шипьк, куде²⁶ вука, куде једну пlevу, куде-једну бабу, на реп, па на вука, од-њѣга, по мене, под воденично коло, преко крај, прерипи преко сред, грваља, по пlevу, у кола, у воду, у шуму, у пуклотине* итд.

везнике: *а она му рекне, да вата, дь-прерипујемо, и изврљала, и-рибе сьбрала, но тъг је бил, ть ме сьг уце боли* итд.

речце: *ено, видиш ли, да-ли можеш*. Овоме ваља додати и *ајде, ајдмо²⁷*, што се дефинише и као императивна речца (Марковић 2000: 170).

После завршетка приче стоји додаток који је друга верзија једног дела приче. У њему се налази речца *ено*. Речце *ево, ето* и *ено* предмет су анализе у радовима који се баве призренско-тимочким говорима и то из разлога што се јављају са завршним *-е: еве, ете* и *ене* (МАРКОВИЋ 2000: 53, 195–196, 222), што је у овој причи изостало.

Број предлога је повећан због чињенице да је ово говор са аналитичком деκлинацијом, па се функције косих падежа исказују уз помоћ предлога и општег падежа.

Будући да је реч о странцу, Брок се одлично снашао у бележењу појединих лексема које ни данашњој млађој и средњој генерацији говорника

²⁶ Овај облик (*куде*) може бити прилог или предлог, што је видљиво из контекста. Предлог *куде* у синонимији је са предлогом *код* (МАРКОВИЋ 2000: 236). Брок у напомени каже да је уместо овога *куде* новије *код*.

²⁷ Истина, ово *ајдмо* настало је од *ајде-да-идемо*.

српског језика нису познате. У такве убрајам: *повесмо, кучина, плева, грваља(ј) се, влачи* и друге.

Закључак

Ако би се упоредио број одлично и аутентично забележених примера са бројем сумњивих, ови последњи, ако их уопште има, били би занемарљиви. Готово је незнатан број примера који су последица чињенице да грађа потиче из народних умотворина. Чини се да је корист од ове грађе велика, а питање је да ли постоји штета.

Ово је у супротности са Белићевим ставом да у Заплању Брок није добио поуздан материјал (1911: 75). Заправо, Белић јесте у праву, али грађа из ове приче је валидна и поуздана и потврђује податак да је вредност материјала из различитих места различита и да је она резултат информације коју је добијао од својих информатора, „који су пружали материјал онако како су умели и знали“ (1911: 79). То значи да је Брок добро забележио грађу, али информатори му нису увек пренели аутентични говор.

Ипак, када се обједине Белићеве ставови у вези са грађом из народних умотворина и закључци до којих сам ја дошла пратећи такву грађу из ове приче коју је забележио Брок, недвосмислено је да се грађи из народних умотворина мора прићи обазриво, а по потреби и селективно.

Ваља истаћи да је овај закључак релативне вредности и не може се посматрати као општи суд у вези са Броковом грађом из народних умотворина. Он је донет само на основу ове кратке приче. Брок има доста грађе овога типа у својој књизи, па би језичка анализа свих тих прича и поређење са адекватном литературом, можда дали другачији закључак.

Цитирана литература

I

БЕЛИЋ, Александар. „О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens“. *Српски дијалектолошки зборник*, књига II. Београд: Српска краљевска академија, 1911: 1–104.

ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, 2008.

ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. *Речник пиротског говора*. Београд: Службени гласник, 2014. *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.

БОГДАНОВИЋ, Недељко, МАРКОВИЋ, Јордана. *Практикум из дијалектологије*. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 2000.

ЈОВИЋ, Душан. „Трстенички говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, Књига XVII. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1968.

- МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Заплања“. *Српски дијалектолошки зборник*, бр. 47. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 2000.
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Основне одлике говора Великог Крчимира“. *Српски језик* бр. 8/1–2. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2003, 343–350.
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Олаф Брок у светлу српске дијалектологије“. *Путевима српских идиома*, Зборник у част проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. рођендана. Крагујевац, 2015: 103–113.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Милош . „Олаф Брок (1867–1961). In memoriam“. *Наш језик*. Београд: Научно дело. Издавачка установа САН, 1961: 121–124.
- ИВИЋ, Павле, БОШЊАКОВИЋ Жарко, ДРАГИН Гордана. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта“, Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*, XV. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1994.

II

BROCH, Olaf. *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*. Wien, 1903.

Јордана Маркович

О КОРПУСЕ ОЛАФА БРОКА В МОНОГРАФИИ ДИАЛЕКТЫ САМОЙ ЮЖНОЙ СЕРБИИ КАК ОСНОВИ ДЛЯ ДЕЛЕНИЯ ВЫВОДОВ

Достоверный материал является основой для правильных выводов о разговорной речи. Александр Белич был одним из первых, кто об этом писал. Эту информацию находим в рецензии Белича на монографию Олафа Брока о сербских народных диалектах *Диалекты самой южной Сербии*. Подчеркивая хорошие стороны норвежского лингвиста, Белич также выдвигает возражения против его книги. К таковым, между прочим, он классифицирует выводы, сделанные на основании данных народных сказаний, которые могут быть оспорены.

В этой статье я попытаюсь на примере народной сказки о волке и лисе из книги Брока показать, насколько прав Белич, т. е. если (не)оправданочо использование таких данных.

Ключевые слова: Белич, Брок, народная сказка, лингвистические явления

